

รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา

A Model of Buddhist Local Museum Management in Phayao Province

พระสุกฤษฎี ปิยสีโล (ทะรินทร์)¹, พระครูวรารณวิฑูรย์²,
พงษ์ประภากรณ์ สุระรินทร์³, ชูชาติ สุธะ⁴

Phra Sukrit Piyasīlo (Tarin)¹, Phrakhruworawanvittoon²,
Phongprabhakorn Surarin³, Chuchat Sutta⁴

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

Doctor of Philosophy Program in Buddhist Studies,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus

Corresponding Author, E-mail: sukid.tha@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในจังหวัดพะเยา 2) ศึกษาสภาพการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา 3) เสนอรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวมข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 5 รูป/คน และการสนทนากลุ่ม จำนวน 13 รูป/คน จากนั้น วิเคราะห์ข้อมูล อภิปรายผลแล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนาโวหาร

ผลการวิจัย พบว่า 1) แนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในจังหวัดพะเยา เพื่ออนุรักษ์วัตถุโบราณให้เป็นคลังสะสมภูมิปัญญาที่แสดงเอกลักษณ์ท้องถิ่น และปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของประวัติความเป็นมาของตน รวมทั้งให้เป็นแหล่งเรียนรู้และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) สภาพการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา ดังนี้ (1) ด้านบุคคล เป็นลักษณะคณะกรรมการที่วัดแต่งตั้งโดยมีโครงสร้างการบริหารงาน การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบและเจ้าอาวาสผู้มีอำนาจในการสั่งการ (2) ด้านการเงิน การจัดการยังไม่ชัดเจน ขาดงบประมาณสนับสนุน รายได้มาจากการบริจาค (3) ด้านอาคารสถานที่ การจัดแสดงเป็นสัดส่วนตามลักษณะเนื้อหา (4)

ด้านการจัดการ การวางแผนอย่างเป็นระบบและปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม 3) รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิจิตรพิพิธในจังหวัดพะเยา ดังนี้ (1) ความมั่นคง ควรแต่งตั้งคณะกรรมการ การกำหนดหน้าที่และมอบหมายงานที่ชัดเจน งบประมาณ บริหารจัดการที่ต่อเนื่อง และแผนการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ (2) การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และชุมชนควรร่วมกันดูแลรักษา ภาครัฐและเอกชนควรสนับสนุนแหล่งทุน การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการ รวมทั้งการมีเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (3) ความยั่งยืน บุคลากรควรมีความรู้ด้านภัณฑารักษ์ การวางแผนใช้งบประมาณ ความปลอดภัยในการเก็บรักษาวัตถุโบราณ โครงสร้างการบริหารจัดการ การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย สำหรับองค์ความรู้จากการวิจัย คือ 1) ด้านคุณธรรมของผู้สร้างได้อาศัยหลักอิทธิบาท 4 ในการดำเนินงาน 2) ด้านการมีส่วนร่วม คนในชุมชนและหน่วยงานเกิดการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อดูแลรักษาและสนับสนุน 3) ด้านการใช้ทรัพยากรได้ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดบนพื้นฐานของความพอเพียง และเป็นไปตามศักยภาพที่ชุมชนมีอย่างเต็มที่และดีที่สุด 4) ด้านการบริหารจัดการมีการวางแผนงานและโครงสร้างการบริหารเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และ 5) ด้านการนำเสนอปรีชาธรรม พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิจิตรพิพิธได้แสดงเนื้อหาประวัติพระพุทธศาสนาและหลักธรรมผ่านการจัดแสดงวัตถุต่าง ๆ อาทิ หลักอิทธิบาทและไตรลักษณ์

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการ; พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น; วิจิตรพิพิธ

Abstract

The aims of research article are 1) to study the concept of establishing a local museum, 2) to study the management condition of the Buddhist local museums in Phayao Province, and 3) to present the management model of the Buddhist local museum in Phayao Province. This study is conducted by the qualitative research method through the document studies, interview with 5 key informants, including a group discussion of 13 people, and then analyzed the data to discuss the research results and present in a descriptive technique.

The results reveal that 1) the concept of establishing a local museum in Phayao Province is for conserving the antiques to be a repository of local identity wisdom, cultivating the local people to pay

attention to the importance of their history, and creating a learning resource and community participation. 2) The management condition of the Buddhist local museums in Phayao Province is divided into 4 aspects: (1) man: it is managed as a committee under the supervision of the monastery which consists of a management structure, division of responsibilities, and the abbot's authority to manage it; (2) money: it is unclear management, lack of support budget, and income gained from donations; (3) material: the exhibition is proportional according to the nature of the content; (4) management: it is both of a systematic planning and appropriate adjustment. 3) The management model of Buddhist local museums in Phayao Province are as follows: (1) stability: to be appointed the committee, to define the duties and assignments clearly, to manage the budget continually, and to plan as an effective management; (2) participation: to support monks and communities to maintain the museum, to gain funding sources from government and private sector, to use technology for managing, and to join a network of local museums; (3) sustainability: to give the curatorial knowledge to staff members, to plan to use budget, to keep antiques safely, to build a structured board committee, and to set the vision, mission, policy. The body of knowledge from research is that 1) morality: the founder's morality depends on the principle of 4 Iddhipādas; 2) participation of people in the community and agencies has to join to maintain and support each other; 3) resource use: it has to respond the needs of people in community, to use it for maximum benefit on the basis of sufficiency and the fullest and best potential for the community; 4) management: it has to have a clear planning and management structure in order to achieve continuous development; 5) presentation of Dharma puzzles: the Buddhist local museum presents the content of Buddhist history and principles of Dharma through displaying objects such as the Iddhipādas and the Tilakkhaṇa.

Keywords: Management Model; Local Museum; Buddhist Way

บทนำ

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดขึ้นจากความพยายามของบุคคล กลุ่มคนหรือองค์กรที่มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยการสร้างคลังความรู้หรือแหล่งเรียนรู้ที่แสดงเรื่องราว วิถีชีวิต ภูมิปัญญาและประวัติท้องถิ่นที่สำคัญเพื่อนำเสนอเนื้อหาที่เป็นวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่นเป็นเจ้าของและดูแลเอง พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงเป็นสถานที่แสดงเรื่องราวประวัติศาสตร์ในมุมมองของท้องถิ่นเอง เป็นแหล่งเรียนรู้ให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักความเป็นมาของตนเองและทรัพยากรในท้องถิ่น (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล และคณะ, 2547: 23-24) พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงเกิดขึ้นจากความคาดหวังและความต้องการที่เกี่ยวข้องกับชุมชน นอกจากนั้น ยังแสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประชากร อาณาบริเวณชุมชนได้ โดยมีบทบาทและหน้าที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ อนุรักษ์และจัดแสดงมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของตนเอง เป้าหมายสูงสุดของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ การเป็นเครื่องมือประการหนึ่งของท้องถิ่นที่มีไว้เพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นรู้จักตนเอง (สมลักษณ์ เจริญพจน์, 2547: 84) โดยสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและศรัทธาในตัวเอง ความมั่นใจ และสามารถสร้างกำลังใจให้คนในท้องถิ่นสามารถพัฒนาได้ตามศักยภาพของตน

ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์จากทั่วประเทศของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (ม.ป.ป.) พบว่า พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยมีจำนวนทั้งหมด 1,591 แห่ง ทั้งในส่วนของภาครัฐ เอกชนและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์หลายแห่งมักเป็นเพียงสถานที่หรือคลังเก็บวัตถุสิ่งของ ยังมีได้เป็นแหล่งความรู้ที่สามารถเรียนรู้ได้อย่างเพลิดเพลิน อีกทั้งยังไม่ได้ตอบสนองเป้าหมายให้คนในชาติได้รู้และเข้าใจความเป็นมาของตนเองและเกิดสำนึกในความเป็นไทย นอกจากนี้ การให้ความสำคัญแก่อาคารสถานที่ การจัดตกแต่งให้ทันสมัย รวมถึงรูปแบบการนำเสนอโดยสื่อมัลติมีเดียที่ให้ความสวยงามเข้าใจ ซึ่งบางครั้งมากเกินไปจนเกิดความจำเจ จึงทำให้การจัดตั้งหรือปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ต้องใช้งบประมาณมหาศาล (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2551: 81-84) สำหรับจังหวัดพะเยามีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจำนวน 16 แห่ง ซึ่งมีรูปแบบการจัดการและการจัดแสดงที่แตกต่างกัน บางแห่งประสบผลสำเร็จจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว บางแห่งเข้าสู่ภาวะวิกฤต กลายเป็นเพียงคลังเก็บของที่ปิดประตูทิ้งไว้ ไม่สามารถดำเนินการต่อได้ (พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ (โยธิน ฐานิสโร), 2557: 60) ยิ่งไปกว่านั้น การบริหารจัดการ

พิพิธภัณฑสถานของวัดหลายแห่งยังขาดการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการ แต่ขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสเพียงรูปเดียว ทำให้มีความเสี่ยงในการบริหารจัดการในด้านการสืบทอดสู่รุ่นต่อไป อย่างไรก็ตาม ยังมีวัดอีกหลายแห่งที่ต้องการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้น แต่ยังไม่มีความเห็นแนวทางในการพัฒนาหรือรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม

ด้วยเหตุดังกล่าว ในเบื้องต้นผู้วิจัยจึงได้สำรวจพิพิธภัณฑสถานในจังหวัดพะเยาที่มีการจัดการโดยวัดและพระสงฆ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย (1) หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ (2) พิพิธภัณฑสถานเวียงพาว วัดลี และ (3) พิพิธภัณฑสถานความทรงจำ วัดเชียงทอง เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างและการจัดการพิพิธภัณฑสถานในจังหวัดพะเยาทั้งสามแห่ง และหารูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑสถานในจังหวัดพะเยาแล้วนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสม สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับท้องถิ่นในมิติทางพระพุทธศาสนาได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑสถานในจังหวัดพะเยา
2. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการพิพิธภัณฑสถานวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา
3. เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑสถานวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีแผนการวิจัย ดังนี้

1) ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา ได้แก่ (1) การกำหนดปัญหาการวิจัย (2) การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง (3) การกำหนดกรอบแนวคิด (4) การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการสร้างและการจัดการพิพิธภัณฑสถาน (5) การลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม สังเกตการณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (6) การประมวลผลข้อมูลการศึกษาทั้งหมดแล้วจัดเวทีเสวนากลุ่มเพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑสถานวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา เพื่อนำเสนอผลการศึกษาและรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2) ขั้นศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษา สังเกตการณ์และเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแบบสนทนากลุ่มย่อย สำหรับการคัดเลือกพิพิธภัณฑสถานในจังหวัดพะเยาได้ใช้เกณฑ์พิจารณาจากการเป็นแหล่งท่องเที่ยว การจัดการ

โดยวัดที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ 1) หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ 2) พิพิธภัณฑ์เวียง พยาว วัดลี และ 3) พิพิธภัณฑ์ความทรงจำ วัดเชียงทอง ส่วนผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นภายใน ได้แก่ พระสุนทรกิตติคุณ, ผศ.ดร. (หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ) พระวิมลญาณมุนี (พิพิธภัณฑ์เวียงพยาว วัดลี) พระครูไพจิตรธรรมาภรณ์ (พิพิธภัณฑ์ความทรงจำ วัดเชียงทอง) 2) กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นภายนอก ได้แก่ พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ, ดร. (ผู้เชี่ยวชาญด้านพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น) และอาจารย์เกื้อพงษ์ ชัยตรุณ (ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยา) 3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำนวนแต่ละ 2 คน รวม 6 คน ประกอบด้วยผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์นักท่องเที่ยว นักเรียน นักศึกษา เป็นต้น

2. การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีวิธีการ ดังนี้ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิสุทธิพุทธในจังหวัดพะเยา จำนวน 5 รูป/คน 2) การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิสุทธิพุทธในจังหวัดพะเยา จำนวน 13 รูป/คน

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์สรุปด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์แล้วนำเสนอข้อมูลในรูปแบบพรรณนาโวหาร

ผลการวิจัย

1. แนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในจังหวัดพะเยาพบว่า หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ เกิดจากพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธรรมปญฺญมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์เมืองพะเยาผ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะศิลาจารึก ส่วนพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว วัดลี และพิพิธภัณฑ์ความทรงจำ วัดเชียงทอง เกิดจากความชอบสะสมวัตถุโบราณของเจ้าอาวาส จึงได้เก็บรวบรวมรักษาไว้ก่อนที่จะสร้างพิพิธภัณฑ์ การสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั้งสามแห่งเป็นการอนุรักษ์วัตถุโบราณให้เป็นคลังสะสมภูมิปัญญาอันแสดงเอกลักษณ์ท้องถิ่น และปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง วัตถุประสงค์ในการสร้างพิพิธภัณฑ์ทั้งสามแห่งสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ เก็บรักษาและจัดแสดงวัตถุโบราณเหมือนกัน แต่หอวัฒนธรรมนิทัศน์สร้างขึ้น

สืบเนื่องมาจากพระราชดำริในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ส่วนวิธีการสร้างพิพิธภัณฑ์พบว่า เริ่มจากการสะสม เก็บรวบรวมไว้ที่กุฏิ วิหาร ศาลาเปรียญ เมื่อมีจำนวนวัตถุโบราณและผู้สนใจมากขึ้นจึงนำมาจัดแสดง โดยได้ปรับปรุงอาคารให้เหมาะสมในการจัดแสดง ส่วนแหล่งทุนในการสร้างพิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่มาจากการบริจาค หอวัฒนธรรมนิทัศน์ได้รับการอุปถัมภ์โดยสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พิพิธภัณฑ์เวียงพยาวได้รับงบประมาณจากกรมศิลปากรและหน่วยงานภาครัฐ พิพิธภัณฑ์ความทรงจำได้รับการบริจาคภายในชุมชนและบางส่วนจากศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช เมื่อพิจารณาคุณค่าของการสร้างพิพิธภัณฑ์พบว่า ทั้งสามแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน เกิดการศึกษาค้นคว้า สร้างความภาคภูมิใจ สร้างสำนึกรักหวงแหน และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังพบว่า พิพิธภัณฑ์ทั้งสามแห่งมีเอกลักษณ์หรือจุดเด่นที่ต่างกัน ได้แก่ หอวัฒนธรรมนิทัศน์มีศิลปะจารึกจำนวนมากเป็นจุดเด่น พิพิธภัณฑ์เวียงพยาวมีงานพุทธศิลป์หินทราย และพิพิธภัณฑ์ความทรงจำมีผลิตภัณฑ์ข้าวของเครื่องใช้ที่มีอายุ 50-100 ปี ด้วยเอกลักษณ์ที่กล่าวมาจึงมีผู้เที่ยวชมเพื่อศึกษาเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ทั้งสามแห่งอย่างต่อเนื่อง

2. สภาพการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์ตามหลักการจัดการแบบ 4Ms อันประกอบด้วยบุคคล (Man) เงิน (Money) วัสดุดิบ (Material) วิธีการจัดการ (Method/Management) (ปณัฐพงศ์ นรดี, 2554: 56-59) เพื่อใช้ในการประเมินผลหรือบริหารงาน โดยสรุปได้ว่า

1) การจัดการบุคคลพบว่า พิพิธภัณฑ์ทั้งสามแห่งมีการจัดการบุคคลที่ต่างกัน ได้แก่ หอวัฒนธรรมนิทัศน์มีการจัดการบุคคลที่ชัดเจนตามโครงสร้างการทำงาน มีคณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการดำเนินงาน ผู้อำนวยการและรองผู้อำนวยการในการทำงานที่ชัดเจน ทั้งฝ่ายวิชาการและฝ่ายบริหารงานทั่วไป พิพิธภัณฑ์เวียงพยาวมีการจัดการบุคคลแบบครึ่งคณะกรรมการ โดยอำนาจตัดสินใจอยู่ที่เจ้าอาวาส มีคณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการบริหาร ผู้อำนวยการในการแบ่งหน้าที่ทั้งฝ่ายบริหารทั่วไปและฝ่ายวิชาการ แต่การการบริหารงานอยู่ภายใต้คำสั่งของเจ้าอาวาสเป็นหลัก ส่วนพิพิธภัณฑ์ความทรงจำมีการจัดการบุคคลโดยเจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจในการบริหารจัดการ ไม่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอย่างเป็นทางการ บางครั้งทางชุมชนเข้ามาช่วยดูแล แต่ไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก บุคลากรส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุสงฆ์ภายในวัด และพบว่า ความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นอยู่กับโครงสร้างของคณะกรรมการ พิพิธภัณฑ์ การมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

2) การจัดการการเงินพบว่า หอวัฒนธรรมนิทัศน์และพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว แรกเริ่มได้รับทุนสนับสนุนจากทางรัฐบาล ส่วนพิพิธภัณฑ์ความทรงจำได้รับเงินจากการบริจาคเป็นหลัก และพบว่า มีเพียงหอวัฒนธรรมนิทัศน์ที่มีงบประมาณการบริหารจัดการภายในพิพิธภัณฑ์ ส่วนพิพิธภัณฑ์เวียงพยาวและพิพิธภัณฑ์ความทรงจำไม่มีงบประมาณการบริหารภายใน จึงมีเพียงพระภิกษุสงฆ์ในวัดและจิตอาสาในชุมชนให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ

3) การจัดการวัสดุอุปกรณ์พบว่า หอธรรมนิทัศน์และพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว มีอาคารพิพิธภัณฑ์ที่แยกเป็นเอกเทศในการจัดแสดง ส่วนพิพิธภัณฑ์ความทรงจำใช้พื้นที่ภายใต้กุฏิส่วนหนึ่งในการจัดแสดง อย่างไรก็ตาม ในการจัดแสดงทั้งสามแห่งมีการแบ่งสัดส่วนตามลักษณะพื้นที่การจัดแสดง การปรับภูมิทัศน์ให้เหมาะสมแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา คือ สงบร่มเย็น สวยงาม สะอาดเรียบร้อย สะดวกสบาย นอกจากนั้น ภายในวัดทั้งสามแห่งมีโบราณสถาน โบราณวัตถุหลายอย่าง ซึ่งเป็นองค์ประกอบในการศึกษาเรียนรู้สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์

4) การบริหารจัดการพบว่า พิพิธภัณฑ์ทั้งสามแห่งมีการบริหารจัดการที่ต่างกัน หอวัฒนธรรมนิทัศน์มีการวางแผนการบริหารจัดการ ทรัพยากรบุคคลที่พอเพียง มีงบประมาณและแหล่งทุนชัดเจน ส่วนพิพิธภัณฑ์เวียงพยาวมีการวางแผนการบริหารจัดการ แต่ขาดทรัพยากรบุคคลและงบประมาณ ส่วนใหญ่ได้รับการบริจาคจากนักท่องเที่ยว ส่วนพิพิธภัณฑ์ความทรงจำ การบริหารจัดการอยู่ที่เจ้าอาวาส ทรัพยากรบุคคล คือ พระสงฆ์ภายในวัด ยังขาดความรู้ในการดูแลรักษาที่ดีพอและงบประมาณในการบริหารจัดการมาจากการบริจาคของคนในชุมชน ในด้านการประชาสัมพันธ์ได้ใช้สื่อออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก แต่ยังไม่มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการนำเสนอเนื้อหาหรือการจัดแสดง

3. รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา จากการสังเคราะห์ผลการศึกษาทั้งหมด ผู้วิจัยจึงขอเสนอรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา ได้แก่

1) ความมั่นคง (Stability) รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธที่มีความมั่นคง ได้แก่ ด้านการจัดการบุคคล ควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ทางวัดแต่งตั้งขึ้น โดยอยู่ภายใต้ความดูแลของวัด คณะกรรมการควรประกอบด้วยเจ้าอาวาสหรือบุคลากรภายในวัด และตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพะเยา นักวิชาการท้องถิ่น ด้านการจัดการการเงิน ควรมีงบประมาณการบริหารจัดการอย่าง

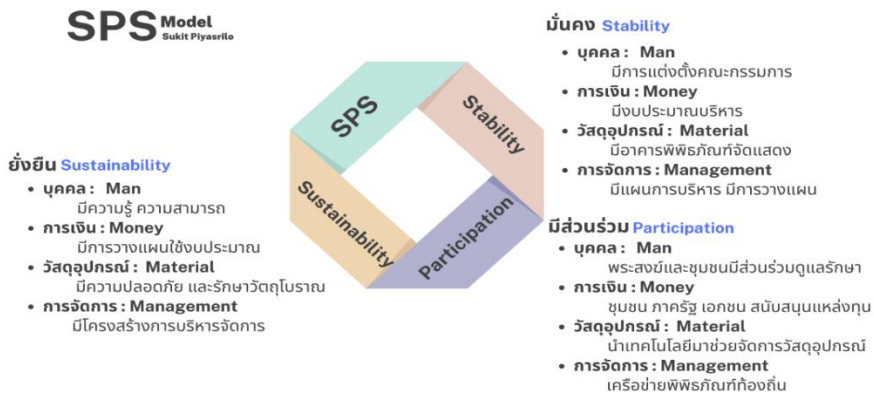
ต่อเนื่อง การสร้างมูลค่าจากผลิตภัณฑ์และการจัดจำหน่ายของที่ระลึก การบริจาค การให้บริการแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงการจัดกิจกรรมเพื่อหมุนเวียนหรือเพิ่มรายได้ ด้านการจัดการวัสดุอุปกรณ์ ควรมีอาคารจัดแสดงที่แยกเป็นเอกเทศออกจากอาคารส่วนอื่น มีสิ่งปลูกสร้างเป็นระเบียบเรียบร้อย การจัดแสดงเป็นสัดส่วน ปรับภูมิทัศน์ให้เหมาะสม ร่มรื่น สงบและสะอาดอยู่เสมอ ด้านการบริหารจัดการ ควรมีการกำหนดแผนการบริหาร การวางแผนปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบและชัดเจนให้ครอบคลุมทุกขั้นตอน เพื่อให้การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2) การมีส่วนร่วม (Participation) รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธที่เกิดจากการมีส่วนร่วม ได้แก่ ด้านการจัดการบุคคล พระสงฆ์และชุมชนควร ร่วมกันเป็นคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์และดูแลรักษา ตลอดถึงมีจิตอาสาจากชุมชน และ มีการอบรมนักเรียนหรือประชาชนในพื้นที่ในการดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์ การนำเที่ยวชม พิพิธภัณฑ์ ด้านการจัดการการเงิน ทั้งชุมชน ภาครัฐ เอกชน ควรร่วมกันสนับสนุนเป็น แหล่งทุน มีการจัดนิทรรศการหรือกิจกรรมร่วมกันเพื่อหารายได้เข้าพิพิธภัณฑ์ รวมทั้ง สามารถกระจายรายได้สู่ชุมชน โดยการนำผลิตภัณฑ์ของชุมชนมาจัดจำหน่ายภายใน พิพิธภัณฑ์ได้ด้วย ด้านการจัดการวัสดุอุปกรณ์ ควรมีการนำเทคโนโลยีมาช่วยจัดการ บริหาร การจัดระบบวัสดุอุปกรณ์ การจัดแสดง การนำเสนอเนื้อหาและการ ประชาสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ ควรเข้าร่วมเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อ พัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้มีคุณภาพและให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการบริหารงาน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

3) ความยั่งยืน (Sustainability) รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธที่มีความยั่งยืน ได้แก่ ด้านการจัดการบุคคล ควรมีบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถด้านภัณฑารักษ์ มีการให้สวัสดิการแก่บุคลากรเพื่อเป็นแรงจูงใจ ด้านการ จัดการเงิน ควรมีการวางแผนใช้งบประมาณ การขอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุน ต่าง ๆ ด้านการจัดการวัสดุอุปกรณ์ ควรเก็บรักษาวัตถุโบราณอย่างปลอดภัยตามสภาพ เดิมและป้องกันมิให้เสียหาย ด้านการบริหารจัดการ ควรมีโครงสร้างการบริหารจัดการ เพื่อดำเนินงานอย่างเป็นระบบแบบแผน การแบ่งฝ่ายรับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม มี การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย มีแผนงานการใช้งบประมาณ มีการกำหนด ปฏิทินการปฏิบัติงาน

จากที่กล่าวมา จึงสรุปเป็นรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธใน จังหวัดพะเยาเรียกว่า SPS Model ดังภาพต่อไปนี้

รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา

ภาพ 1 รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา “SPS Model”

อภิปรายผล

1. แนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในจังหวัดพะเยา การสร้างและดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่แท้จริงต้องเกิดจากความต้องการหรือการริเริ่มของคนในชุมชน ช่วยกันทำหน้าที่ในการจัดการ ดูแล รักษาและดำเนินการเอง บางแห่งอาจมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วยเหลือด้วย เช่น หอวัฒนธรรมนิทัศน์สร้างขึ้นสืบเนื่องมาจากพระราชดำริในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์ทั้งสามแห่งเริ่มจากเจ้าอาวาสมีความสนใจศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน ประกอบกับความชอบสะสมวัตถุโบราณ จึงสร้างพิพิธภัณฑ์ขึ้นเพื่ออนุรักษ์วัตถุโบราณเหล่านั้นให้เป็นคลังสะสมภูมิปัญญา และปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของประวัติความเป็นมาของตนเอง รวมทั้งให้เป็นแหล่งเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของปรีดี ตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (2547) ที่กล่าวถึงการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขสำคัญหลายประการ เช่น เงื่อนไขนโยบายของรัฐ ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของรากเหง้าและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดความภูมิใจในอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อส่งเสริมนโยบายการสร้างงานและอาชีพให้กับชุมชนผ่านการท่องเที่ยว หรือเงื่อนไขความต้องการของคนในท้องถิ่นที่ต้องการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนที่กำลังจะสูญหายไป เช่น

วิถีชีวิต ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ และสอดคล้องกับแนวคิดของ ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง (2553) ที่กล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นรูปแบบหนึ่งของ พิพิธภัณฑสถานไทย ซึ่งก่อตั้งขึ้นในหลายลักษณะ เช่น พิพิธภัณฑสถานวัดที่เกิดขึ้นจาก พระภิกษุผู้สนใจเก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ที่ตกทอดมาในวัดแล้วจัดตั้งขึ้นเป็น พิพิธภัณฑสถาน มีการสะสมเพิ่มเติมโดยการแสวงหาหรือรับบริจาคจากญาติโยมที่ศรัทธา การสนับสนุนมักอยู่ในรูปของการบริจาคเงินและสิ่งอำนวยความสะดวกจากผู้มีจิต ศรัทธาเพื่อให้คนในท้องถิ่นได้เข้าใจและภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง และเผยแพร่วัฒนธรรมของตนให้คนต่างถิ่นได้เรียนรู้ โดยสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานอาจเป็น ของเฉพาะประเภทหรือหลากหลายประเภทที่สะท้อนคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือ เกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ แต่ หลายแห่งได้เก็บรักษาของที่มีคุณค่ามากทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไว้ด้วย เช่นกัน

การนำเสนอเนื้อหาที่แสดงเรื่องราวของชุมชนในด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ประวัติ ความเป็นมาของชุมชน การทำมาหากิน ศาสนาและความเชื่อ ตลอดจนความสัมพันธ์ ภายในชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นสำคัญ และอาจมีการกล่าวถึงสังคมอื่นเฉพาะในส่วนที่มี การติดต่อสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ทำให้พิพิธภัณฑ สถานท้องถิ่นแต่ละแห่งมีลักษณะพิเศษเฉพาะ อันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน สิ่งของที่ จัดแสดงมีในชุมชนท้องถิ่นนั้น ส่วนใหญ่เป็นศิลปวัตถุทางศาสนาที่ทางวัดเก็บรวบรวม ไว้หรือศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของ ชาวบ้าน จะเห็นว่า แนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑสถานทั้งสามแห่งมีลักษณะเฉพาะหรือจุดเด่น ที่ต่างกัน หอวัฒนธรรมนิทัศน์มีศิลปะจารึกที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และ พระพุทธศาสนาของเมืองพะเยาเป็นจำนวนมาก พิพิธภัณฑสถานเวียงพาวมังานพุทธศิลป์ หินทราย และพิพิธภัณฑสถานความทรงจำมีผลิตภัณฑ์ข้าวของเครื่องใช้ที่มีอายุ 50-100 ปี สิ่งที่แตกต่างกันนี้แสดงให้เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ของแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ดังที่ปณิตา สระวาสี (2550: 31-42) กล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นมิใช่เรื่องของอาคารสถานที่และบรรดาโบราณวัตถุแต่เพียงอย่างเดียว หากต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาทั้งในด้านประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่หรือท้องถิ่นเดียวกัน ทั้งนี้ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สังคมและชีวิตวัฒนธรรมของ ผู้คนในท้องถิ่นจะเป็นตัวตั้งหรือเป็นสิ่งที่กำหนดว่า จะนำชนิดของโบราณวัตถุใดมาแสดง รวมถึงทิศทางและหัวข้อใดในการแสดง เพื่อเป็นการบ่งบอกลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า

เอกลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การแลเห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม

2. สภาพการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นวิถิพุทธในจังหวัดพะเยา จากการวิเคราะห์ตามหลักการ 4Ms พบว่า ด้านบุคคล มีทั้งลักษณะที่มีคณะกรรมการที่วัดแต่งตั้ง มีโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ และลักษณะที่เจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาด ยังไม่มีโครงสร้างการบริหารงาน ด้านการเงิน มีเพียงหอวัฒนธรรมนิทัศน์แห่งเดียวเท่านั้นที่มีงบประมาณในการบริหารจัดการ ส่วนพิพิธภัณฑสถานเวียงพาวและพิพิธภัณฑสถานความทรงจำไม่มีงบประมาณสนับสนุน รายได้มาจากการบริจาค และในด้านการจัดการ มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ และปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม แต่ยังมีขาดบุคลากรที่มีความรู้ในการดูแลรักษาและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการจัดแสดง ในทำนองเดียวกันกับแนวคิดของศุภลักษณ์ รอดแจ่ม (2557) ที่พบว่า การจัดการพิพิธภัณฑสถานของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยภาพรวมมีปัญหา คือ การขาดงบประมาณสนับสนุน ไม่มีผู้รับผิดชอบดูแลโดยตรง รวมทั้งขาดผู้ประสานงานหรือนำชมซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในการบริหารจัดการที่ทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายของการเป็นแหล่งเรียนรู้และความเพลิดเพลินตามหลักการของพิพิธภัณฑสถานสอดคล้องกับแนวคิดของพิสิษฐ์ ญานุประเสริฐ และคณะ (2560) ที่ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตพบว่า แผนการบริหารจัดการด้านงบประมาณ โครงสร้างการบริหารงาน และด้านบุคลากรเป็น 3 ลำดับแรกที่พิพิธภัณฑสถานประสบปัญหาและต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน อย่างไรก็ตามในด้านอาคารสถานที่ แม้บางแห่งมีอาคารพิพิธภัณฑสถานแยกเป็นเอกเทศกับวัด บางแห่งใช้พื้นที่ภายใต้กุฏิส่วนหนึ่ง แต่การจัดแสดงได้แบ่งพื้นที่การจัดแสดงเป็นสัดส่วน โดยปรับภูมิทัศน์ให้เหมาะแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา คือ การมีสภาพแวดล้อมภายนอกที่ดีเรียกว่า ปรโตโมสะ หรือเป็นถิ่นที่รมณีย์ อันเป็นต้นแบบของวัดหรือสถานที่ควรแก่การบำเพ็ญเพียร (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2561: 30-31) กล่าวคือ (1) มีความร่มรื่นเย็นสบาย ด้วยต้นไม้ใหญ่ชานาพันธุ์คอยให้ร่มเงาอยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ มีบ่อเลี้ยงปลา (2) มีบริเวณพื้นที่เรียบร้อย สะอาด ชวนเดินชวนดู (3) อยู่ใกล้ตัวเมืองที่เดินทางสะดวก ปลอดภัย และ (4) มีบุคคลที่สามารถให้ความรู้หรือพร้อมจะเอื้อทั้งธรรมและปัญญา สอดคล้องกับแนวคิดของนริวัลค์ ธรรมนิมิตโชค (2550) ที่สรุปแนวคิดทฤษฎีการจัดวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ในสมัยพุทธกาลและวัดดีเด่นในปัจจุบัน คือ การสร้างบุคคลที่พร้อมเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปัจจัยแรกอันจะนำไปสู่การจัดเตรียมปรโตโมสะ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดโยนิโสมนสิการจนเข้าสู่

กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้หลักธรรมวินัย และพุทธวิธีการบริหารดูแลสังคมสงฆ์ในอารามให้มีสัปปายะ 4 คือ อาวาสสัปปายะ บุคคลสัปปายะ อาหารสัปปายะ และฉัมนสัปปายะ ส่วนวัดดีเด่นในปัจจุบันใช้หลักธรรมวินัยเป็นเครื่องกำกับดูแลร่วมกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม โดยมีเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้นำในการกำหนดนโยบาย สร้างจิตสำนึกให้เกิดความร่วมมือในการจัดสถานที่และกิจกรรม

3. รูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยา เป็นกระบวนการกำหนดทิศทางในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรที่กำหนดไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบการจัดการ คือ SPS Model ได้แก่ (1) ความมั่นคง (Stability) ควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการ การกำหนดหน้าที่และมอบหมายงานที่ชัดเจน งบประมาณบริหารจัดการที่ต่อเนื่อง แผนการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ (2) การมีส่วนร่วม (Participation) พระสงฆ์และชุมชนควรมีส่วนร่วมกันดูแลรักษา นอกจากนั้น ภาครัฐและเอกชนควรสนับสนุนแหล่งทุน ควรมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการ รวมทั้งการมีเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นด้วย และ (3) ความยั่งยืน (Sustainability) บุคลากรควรมีความรู้ด้านภัณฑารักษ์ การวางแผนใช้งบประมาณ ความปลอดภัยในการเก็บรักษาวัตถุโบราณ โครงสร้างการบริหารจัดการ การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของสุทัศน์ พิงประเสริฐกุล (2558) เกี่ยวกับการศึกษาพิพิธภัณฑสถานบ้านบ้านภัณฑารักษ์ โดยได้นำเสนอรูปแบบการบริหารพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านว่า ควรมีองค์ประกอบที่สำคัญใน 3 มิติ คือ (1) การจัดพิพิธภัณฑสถานที่มีชีวิต สร้างอัตลักษณ์ให้เกิดกับตัวพิพิธภัณฑสถาน (2) การขับเคลื่อนพิพิธภัณฑสถานด้วยหลักการบริหาร การวางแผน การจัดองค์การ การกำกับดูแล การประสานงาน การควบคุม และ (3) การบริหารงบประมาณแบบพึ่งพาตนเองเป็นการบริหารรายได้เพื่อสนับสนุนการบริหารงานพิพิธภัณฑสถาน และสอดคล้องกับแนวคิดของอัจฉรณันท์ นิยมไทย (2556) ที่เสนอว่า คนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้านต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑสถาน โดยไม่ปล่อยให้เป็นที่หน้าของผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานเพียงอย่างเดียว เพราะการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ ตัวกำหนดอนาคตของพิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑสถานจะอยู่และพัฒนาได้เริ่มจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความเข้มแข็ง ความเสียสละและความสามัคคีของคนในชุมชนเป็นหลัก เพื่อให้พิพิธภัณฑสถานเป็นศูนย์รวมความร่วมมือขององค์กรต่าง ๆ เป็นจุดรวมความร่วมมือกับองค์กรวัฒนธรรมซึ่งจะทำให้พิพิธภัณฑสถานบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อีกด้วย ในทำนองเดียวกันกับรัชฎาพร เกตานนท์ (2556) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนา รูปแบบ

พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในการสร้างความเข้มแข็งสู่ชุมชน และนำเสนอวิธีปฏิบัติที่ดีของพิพิธภัณฑท์ทุกแห่ง ซึ่งเป็นแนวทางในการบริหารจัดการและการดำเนินงานพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นตามกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในแนวคิดสำนึกท้องถิ่นว่า ควรมีองค์ประกอบ 9 ด้าน ได้แก่ สภาพทางกายภาพ จุดมุ่งหมาย หลักการจัดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การให้บริการ การมีส่วนร่วมของชุมชน เครือข่ายงบประมาณ และการประเมินผล รวมทั้งจุดเด่นของพิพิธภัณฑท์ กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในการสร้างความเข้มแข็งสู่ชุมชน ผลการเรียนรู้ที่เกิดกับชุมชน ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ปัญหา/อุปสรรค จุดแข็ง จุดอ่อน

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดการสร้างสภาพการจัดการและการนำเสนอรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นวิถีสู่ชุมชนในจังหวัดพะเยา สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ ดังนี้

1. ด้านคุณธรรมของผู้สร้างในการสร้างพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น ผู้สร้างหรือเก็บรวบรวมวัตถุทั้งหลายจะต้องเป็นผู้มีใจรักมุ่งมั่น อดทน ทุ่มเท เอาใจใส่ ใฝ่รู้ในการอนุรักษ์วัตถุโบราณ เพื่อสามารถจัดตั้งพิพิธภัณฑท์ขึ้นได้ ซึ่งต้องอาศัยหลักอิทธิบาท 4 เป็นแนวทางแห่งความสำเร็จ คือ 1) ฉันทะ ความพอใจ 2) วิริยะ ความพากเพียร 3) จิตตะ ความเอาใจใส่ ฝักใฝ่ ไม่ทอดทิ้ง และ 4) วิมังสา ความเข้าใจในงานหรือการทำงานด้วยปัญญาคิดวิเคราะห์พิจารณา

2. ด้านการมีส่วนร่วม การพัฒนาพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้าและสามารถดำรงอยู่ได้ ทุกคนในชุมชน องค์กรท้องถิ่น รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องช่วยกันคิด ตัดสินใจ ดูแลรักษาและสนับสนุนในทุกด้าน อาทิ การอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน การประชาสัมพันธ์ การเข้าร่วมกิจกรรม การร่วมประเมินผล เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรงเรียนควรจัดกิจกรรมหรืออบรมให้นักเรียนและคนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมของตนด้วยตนเองเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้จากแหล่งข้อมูลจริง กระทั่งสามารถเป็นผู้นำเที่ยวชม อันจะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวไปในตัว

3. ด้านการใช้ทรัพยากร การดำเนินงานพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรทุกอย่างที่มีในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดบนพื้นฐานของความพอเพียง เรียบง่ายตามศักยภาพที่ชุมชนมีอย่างเต็มที่และดีที่สุด ทั้งนี้ ไม่ควรดำเนินงานที่เกินความสามารถและศักยภาพของชุมชน

4. ด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นของวัดที่มีการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีการวางแผนงานในแต่ละด้านและโครงสร้างการบริหารที่

ชัดเจน การกำหนดนโยบาย กฎระเบียบว่าด้วยการบริหาร การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ และมอบหมายผู้ที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน อันเป็นการลดความเสี่ยงในการบริหารจัดการในด้านการสืบทอดไปสู่รุ่นต่อไปเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

5. ด้านปรีชาธรรม เนื่องด้วยพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั้งสามแห่งเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิสุทธิพุทธ จึงมีการนำเสนอรายละเอียดเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระพุทธศาสนา และหลักธรรมต่าง ๆ ผ่านเนื้อหาการจัดแสดง ได้แก่

1) ประวัติพระพุทธศาสนา พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนำเสนอประวัติพระพุทธศาสนาผ่านเนื้อหาที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ 2 มิติ คือ (1) มิติเรื่องราวพุทธประวัติผ่านพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปปางสมาธิหรือปางตรัสรู้ แสดงถึงพุทธประวัติช่วงหลังจากที่พระบรมโพธิสัตว์มีชัยชนะเหนือพญามารแล้ว ทรงบำเพ็ญสมาธิต่อจนได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 1-17: 1-27) (2) มิติประวัติพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นเมืองพะเยา เช่น การเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอดีต การสร้างวัดและพระพุทธรูป การจาริกเหตุการณ์ อันเป็นหลักฐานผ่านศิลาจารึกและคัมภีร์ใบลาน

2) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังได้กล่าวแล้วว่า ผู้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ต้องเป็นผู้มีใจรัก มุ่งมั่น เอาใจใส่ในวัตถุโบราณ จนเกิดความรักใคร่ปรารถนาเพื่อรวบรวมจัดตั้งสร้างพิพิธภัณฑ์ขึ้นเรียกว่า หลักอิทธิบาท 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 306: 277) ไม่เพียงเท่านั้น งานพุทธศิลป์หรือสิ่งทั้งหลายที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ได้สะท้อนหลักธรรมดังกล่าวผ่านการสร้างงานเพื่อให้มีคุณค่าควรแก่การสักการบูชาด้วยอาทิ ศิลาจารึก พระพุทธรูป คัมภีร์ใบลาน เครื่องสักการะ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ยังสะท้อนถึงหลักไตรลักษณ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 358: 394-396) คือ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา อันเป็นสามัญลักษณ์ของสังขารทั้งปวงผ่านพัฒนาการหรือความเปลี่ยนแปลง จากสิ่งที่เคยสมบูรณ์แบบ สวยงาม ทรงคุณค่า ครั้นเวลาล่วงผ่าน ต่างชำรุดผุพังไปตามกาลเวลา ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 2 องค์ความรู้การจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นวิไลพูนในจังหวัดพะเยา

สรุป

แนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในจังหวัดพะเยาเกิดจากความต้องการอนุรักษ์วัตถุโบราณให้เป็นคลังสะสมภูมิปัญญาที่แสดงเอกลักษณ์ท้องถิ่น และปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง เพื่อสร้างให้เป็นแหล่งเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการพิพิธภัณฑ์วิถีพุทธในจังหวัดพะเยาวิเคราะห์ตามหลักการจัดการ 4Ms พบว่า 1) ด้านบุคคล ทั้งลักษณะที่มีคณะกรรมการที่วัดแต่งตั้ง โครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ และลักษณะที่เจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาด ยังไม่มีโครงสร้างการบริหารงาน 2) ด้านการเงิน การจัดการที่ไม่ชัดเจน ขาดงบประมาณสนับสนุน รายได้มาจากการบริจาค 3) ด้านอาคารสถานที่ การจัดแสดงเป็นสัดส่วนตามลักษณะเนื้อหา 4) ด้านการจัดการ การวางแผนอย่างเป็นระบบและปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม ในที่นี้ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีพุทธในจังหวัดพะเยาเป็น “SPS Model” ได้แก่ 1) ความมั่นคง (Stability) มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ การกำหนดหน้าที่และมอบหมายงานที่ชัดเจน งบประมาณบริหารจัดการที่ต่อเนื่อง แผนการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ 2) การมีส่วนร่วม (Participation) พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วมดูแลรักษา ภาครัฐและเอกชนสนับสนุนแหล่งทุน การนำเทคโนโลยีมาช่วยจัดการ เครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น 3) ความยั่งยืน (Sustainability) บุคลากรมีความรู้

ด้านภัณฑารักษ์ การวางแผนใช้งบประมาณ ความปลอดภัยในการเก็บรักษาวัตถุโบราณ โครงสร้างการบริหารจัดการ การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย

เอกสารอ้างอิง

- นริวัลค์ ธรรมนิมิตโชค. (2550). รูปแบบของวัดที่เหมาะสมกับการเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปณิตา สระวาสี (2550). การก่อตัวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไทยในบริบทของนโยบายรัฐ (ตอนที่ 1). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ปณัฐพงศ์ นรดี. (2554). สรุปรายงาน เรื่อง *Key Theories and Their Define (Management)*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสมเด็จพระเจ้าพระยา.
- ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง. (19 มิถุนายน 2555). ปัญหาของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2565, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/398529>
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล และคณะ. (2547). โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 1 สร้างเครือข่ายและสำรวจสภาพพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ (โยธิน จานิสโร). (2557). การจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของวัดในจังหวัดพะเยา. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา.
- พิสิษฐ์ ณ์ภูประเสริฐ และคณะ. (2560). การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. *Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 10 (2), 861-878.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 4, 11, 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัชฎาพร เกตานนท์. (2556). การพัฒนารูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในการสร้างความเข้มแข็งสู่ชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีศักร วลัทธิโถม. (2551). พิพิธภัณฑ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.

- ศุภลักษณ์ รอดแจ่ม. (2557). การจัดการพิพิธภัณฑ์ของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.). ตารางแสดงสถานะพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย ปี 2565. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2565, จาก <https://db.sac.or.th/museum/>
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2561). ตอบเรื่อง พ.ร.บ.คณะสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ผลิติมม์.
- สมลักษณ์ เจริญพจน์. (2547). คู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: กราฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์).
- สุทัศน์ พิงประเสริฐกุล. (2558). รูปแบบการบริหารพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง กรณีศึกษา: พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านภักดีราษฎร์. การศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์.
- อัจฉรานันท์ นิยมไทย. (2556). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น วัดพรหมราช ตำบลตูม อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.